

Любов ПЕНА
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови;
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна*

ДІАЛЕКТНІ РИСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ ІВАННИ СТЕФ'ЮК «ПРО ВАС»).

Помічено, що в несприятливі часи особливо звертаються до джерел, до своїх коренів: традицій, звичаїв, історії, мови. Це ж стосується і діалектів. Минули часи, коли намагалися викоренити діалектизми з мовлення, вважаючи їх елементами, що засмічують мову. Останні десятиліття спостерігаємо неабиякий інтерес до територіально маркованих слів. Свідченням цього є видання порівняно великої кількості діалектних словників, наукових розвідок, введення різнорівневих діалектизмів у художні твори. Так, здобутком української лексикографії, безперечно, є ґрунтовне видання професорки кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Марії Голянич «Мовний портрет села Тюдів» у 2-х томах [1; 2]. Назвемо також двотомний словник «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові», укладений авторським колективом (Роман Бачкур, Валентина Грещук, Іван Думчак, Лілія Париляк, Віра Пітель) на чолі з відповідальним редактором Василем Грещуком [3; 4]. Відрадно й те, що щораз більше авторів активно залучають діалектні перлини до своїх художніх текстів. І ще більше тішить, що серед них багато молодих (Іванна Стеф'юк, Люба-Параскевія Стринадюк, Уляна Маляр та ін.).

Мета пропонованої розвідки – проаналізувати різнорівневі діалектні особливості художніх текстів Івонни Стеф'юк зі збірки «Про вас». Як зазначено в анотації, названа книга – «це мереживо ... родинних спогадів з історіями «людей із сорокових». Це книжка про людську долю в історичних буревіях і про перемогу життя. Це сув'язь містичного з родинно-побутовим. Це водночас розлоге епічне полотно, розбите на деталі і клаптики, і достеменно документальна оповідь, що вміщує біль і радість поколінь і родів» [с. 4].

Іванна Стеф'юк майстерно володіє словом, тому мовлення збірки багате, колоритне, образне. Закорінена в рідноговіркову стихію, мисткиня щедро розсипає в текстах діалектні перлини. Зауважимо, що територіально марковані слова вжито як у мовленні персонажів, так і в авторському мовленні. В аналізованих творах виявлено різнорівневі говіркові особливості.

Серед фонетичних діалектних рис виокремимо:

– перехід голосного *a* після м'яких приголосних та шиплячих в *e*: *горечка* [7, с. 38], *чес* [7, с. 44, 88], *зеть* [7, с. 54], *лоше* [7, с. 90], *зачєвси* [7, с. 109], *горечий* [7, с. 139], *ек* [7, с. 25], *сєдеш* [7, с. 113] та ін.;

– скорочення окремих ненаголошених звуків і складів: *вни* [7, с. 121], *йму* [7, с. 28], *йго* [7, с. 109];

– м'якість звука *r*: *роварь* [7, с. 110], *кухарька* [7, с. 113];

– м'якість шиплячих: *ше* [7, с. 27], *шьо* [7, с. 27, 47 та ін.], *а ти ставай дужя* [7, с. 131];

– ствердіння приголосного *ц*: *лавица* [7, с. 112], *данець*, *столец* [7, с. 123];

– вимова звукосполучень *мл* та *мј* як *мн* внаслідок асимілятивної назалізації: *земня* [7, с. 90], *мнесо* [7, с. 141];

– депалаталізація кінцевого *с*: *дес* [7, с. 44], *котрус* [7, с. 45], *хтос* [7, с. 54], *колис* [7, с. 121];

– заміна *ч* на *ц* у частці *чи*: *ци* [7, с. 44 та ін.].

Відображено у збірці такі морфологічні діалектні особливості:

– стягнене закінчення *-ов* іменників І відміни і особових займенників в орудному відмінку однини та узгоджуваних з ними прикметників і займенників: *тобов* [7, с. 27], *мамов* [7, с. 111], *Улянков* [7, с. 116], *зо мнов* [7, с. 125];

– творення форм вищого ступеня порівняння прикметників і прислівників за допомогою частки *май*: *май далі* [7, с. 54], *май ліше* [7, с. 119];

– майбутній час дієслів недоконаного виду має аналітичну форму, що складається з інфінітива дієслова та препозитивної особової форми дієслова *йати*: *ме бігати* [7, с. 10], *мут казати* [7, с. 10], *меш банувати* [7, с. 59], *муть обскубувати*, *ме гладити* [7, с. 70], *ме боронити* [7, с. 96];

– залишки колишнього перфекта: *приходили-сте* [7, с. 64]; *де-с літав* [7, с. 10];

– творення форм наказового способу за допомогою частки *най*: *най граються, поки мож* [7, с. 88]; *най сховається* [7, с. 103];

– основи дієслів II дієвідміни у 1-ій особі однини теперішнього часу зазнають вирівнювання внаслідок аналогії до основ інших особових форм, а приголосний перед закінченням палаталізується: *прося* [7, с. 45, 51], *гладю* [7, с. 153];

– закінчення 3-ої особи множини дієслів II дієвідміни збігаються із закінченнями дієслів I дієвідміни: *сидють* [7, с. 58], *прилетють* [7, с. 106];

– відсутність епентетичного *л* у звукосполученнях губних із *ј*: *люб'ю* [7, с. 152];

– ствердіння кінцевого *т* у закінченнях дієслів 3-ї особи однини і множини теперішнього і майбутнього часів: *пророчит* [7, с. 16], *укусит* [7, с. 27], *знают* [7, с. 44], *тікают хочут* [7, с. 52], *тріскотит* [7, с. 82], *дадут будут* [7, с. 94];

– дієслова II дієвідміни у 3-ій особі множини теперішнього часу втрачають у закінченнях *т*: *ловле* [7, с. 28], *а між тою красою ходє бабині курітка* [7, с. 136], *русалки сидє* [7, с. 142];

– *ся/си* у препозиції до дієслова, іноді дистантне розташування: *він знає стільки казок, що якби кожену казку покласти на листочок дерева у його сливовому саду, жодного вільного листика би **ся** не **лишило*** [7, с. 7], *ся оженити* [7, с. 35];

– замість форм родового відмінка іменників та особових і зворотного займенників із прийменником *до* вжито форми зредукованого прийменника з іменником чи займенником у давальному відмінку: *д'вечіру* [7, с. 10], *д'хаті* [7, с. 43], *д'тобі* [53], *д'собі* [129], *д'міні* [142].

Відображено в аналізованих текстах характерне усічення імен та деяких загальних назв у кличному відмінку: *Штефа'* (Штефане) [7, с. 10], *Мару'* (Марусю) [7, с. 37], *Ксе'* (Аксено) [7, с. 47], *Гафі'* (Гафіє) [7, с. 54], *Ори'* (Орисю)

[7, с. 56], *Єле* (Єлено) [7, с. 58], *Іва'* (Іванко), *Миро'* (Миросою) [7, с. 143], *ді'* (дідику, діду), *ба'* (бабко), *ма'* (мамо) [7, с. 20].

Словотвірні діалектні особливості репрезентовано використанням суфіксів *-іськ-*, *-юськ-* для творення прикметників, займенників та прислівників зі значенням сильного вияву ознаки: *саміська* [7, с. 47], *чорніський* [7, с. 91], *добріський* [7, с. 110], *білюський* [7, с. 119], *сама-саміська* [7, с. 125], *жовтісько* [7, с. 143].

У текстах Іванни Стеф'юк засвідчено найрізноманітнішу діалектну лексику. Найчисленніше представлені іменники. Серед них виділяємо групу назв осіб за різними ознаками: *вуйко* «1. брат матері або батька; 2. незнайомий старший чоловік» (тут і далі значення діалектизмів подаємо за [5] або рідше в авторському тлумаченні І.Стеф'юк), *вуйна* «1. дружина брата матері або батька; 2. старша жінка взагалі», *тазда* «1. *господар*; добрий господар; 2. порядна, чесна людина, господар дому, голова родини; 3. чоловік», *таздиня* «1. господиня; 2. порядна чесна жінка; 3. дружина», *дедя* «батько», *неня* «*пестл.* мати», *близниці* «близнята», *ватаг* «1. той, хто переробляє молочні продукти на полонині; 2. старший вівчар», *матка* «хрещена мати», *стариня* «1. батько з матір'ю; 2. люди похилого віку», *фіна* «хрещениця», *верствак* «ровесник» *фіфак* «1. самовпевнений, гордий парубок; 2. *зневажл.* гульвіса». Напр.: *Дівчата – від роду близниці, ніколи сваритися не звикли* [7, с. 42]; *Фіна розпалила піч* [7, с. 82].

Діалектні назви одягу та прикрас репрезентовано такими номінаціями: *гачі* «штани (перев. з домотканого полотна або сукна)», *киптар* «хутряна безрукавка (перев. з орнаментом)», *уберя* «одяг», *політИки* «стрічки», *згарди* «перев. мн. жіноча прикраса шиї з намистин, монет і металевих хрестиків», *силянка* «1. жіноча прикраса з різнокольорового бісеру у вигляді стрічки, що облягає шию; 2. тонка мотузка, на яку щось нанизують», *сальби* «буковинські прикраси з монет», *трісунка* «прикраса». Напр.: *Садом до неї іде молода з дружками – у білих політИках, білому вінку* [7, с. 16]; *Як пташки з веселковими крилами – киптарі проти чорної безвісті такі дивні* [7, с. 88].

Ужито в аналізованих текстах низку назв страв та напоїв: *лакїтки* «солодоші», *креплики* з авторським поясненням «вареники з сирію цибулею та оселедцем, які готують на зимові свята на Покутті», *гусянка* «спеціально заквашене густе кип'ячене молоко», *будз* «овечий сир зі свіжого молока у формі кулі; великий шматок (сиру)», *кулеша* «густа страва з кукурудзяної муки, варена на воді», *студінец* «холодець», *терчіник* «1. корж, спечений з тертої картоплі; 2. перев. мн. деруни», *матина*, *натина* «1. лобода; 2. страва з лободи», *смажка* «смаження, яєчня», *сировиця* «насичена солями вода, що витікає з гірських солоних джерел», *цілушка* «окраєць; скибка, відрізана від непочатої хлібини», *чир* «рідка страва (перев. з кукурудзяної муки)». Напр.: *Газдинько*, *гусянки* нам внесеш? [7, с. 60]; «Земню би ви сиру їли», – подумав собі, але поклав на стіл *будз* і студену *кулешу* [7, с. 90].

Номінації рослин та пов'язаних із ними реалій представлені такими говірковими словами: *ружі* «квіти; троянди», *бечка* «1. котики на вербі; 2. в'язанка вербових гілок, які святять у Вербну неділю», *афинник* «зарості чорниць; місце, де ростуть чорниці», *барабуля* «картопля», *чіснок* «часник», *чічка* «квітка». Напр.: *Текля* шукає *фустку* в *ружі* – і не того, щоби тепло, а того, що вона у ній *файна* [7, с. 8]; *А в думках, які були так подібні на затаєний афинник, банував за всіма: і тими, що на своїй землі, і тими, що на чужій – порозносив вітер світом дідових гонорових синів* [7, с. 88].

У канву прозових творів уплетені назви будівель різного призначення та їхніх частин: *куча* «приміщення для свиней», *склеп* «крамниця, магазин», *подря* «1. горище у стаї; 2. полиця, на якій сушать і зберігають овечий сир», *під* «горище (над хатою)», *стелина* «стеля», *черінь* «дно печі».

Органічними в тексті є діалектні найменування природних об'єктів: *полонина* «високогірне пасовище», *царина* «1. сіножать; пасовище; 2. город; більший кусок поля», *царинка* «обгороджений шматок поля або сіножаті; невелика галявина в лісі», *мочера* «трясовина, заболочена місцевість».

Окрему групу становлять назви, пов'язані з господарською діяльністю: *трина* «1. відходи після молотьби зернових; 2. недоброякісне сіно; дрібне,

потерте сіно; перегнила солома», *ковбок* «відрізаний кусок дерева; колода; пеньок, на якому рубають дрова», *кішня* «косіння та збирання трави, косовиця», *оденок* «1. великий стіг сіна; 2. велика кладка снопів у полі, на току (приблизно 300 снопів)».

Щоб передати місцевий колорит, авторка послуговується назвами предметів різного призначення, зокрема й хатнього начиння: *кошіль* «великий плетений кошик», *куферок* «скриня», *тачівка* «качалка (для тіста)», *олуфко* «олівець», *ліхтарня* «ліхтар; газова лампа», *мільниця* «дуже велика миска (алюмінієва чи поливана)», *лижка* «ложка», *ринка* «металева каструлька», *угузок* «мішок, наповнений зерном або будь-чим, який несуть на плечах», *вереня* «1. домоткане вовняне або лляне рядно; 2. старе рядно», *цінівка* «металева кварта для води». Напр.: *Коли бабка спросоння вздріла мене, аж ліхтарню з рук випустила* [7, с. 118]; *Бабка вносить під яблуню цілу мільницю таких огірочків, відрізає їм хвостики і гладить* [7, с. 121].

Назви представників тваринного світу репрезентовані найменуваннями: *маржина* «худоба», *блиха* «блоха», *кізле* «козеня», *половик* «яструб».

Натрапляємо в аналізованих текстах на територіально марковані назви місяців: *цвітень* «квітень», *падолист* «1. жовтень; 2. листопад».

Поодинокими словами маніфестована соматична лексика: *писок* «1. рот; 2. обличчя», *чупер* «чуб, чуприна».

Особливості зображених у збірці подій допомагають передати й інші діалектні лексеми найрізноманітнішої семантики: *позлітка* «фольга», *повниця* «1. обряд обдаровування молодих на весіллі; 2. тарілка (разом з чаркою), у яку складають гроші при обдаровуванні молодих», *данець* «танець», *набуток* «гостина, забава», *ватра* «вогнище, багаття; вогонь», *тилінка* «сопілка (перев. вербова) без бокових отворів, дно якої прикривають пальці під час гри», *оседок* «посілість, осідок», *помана* «те, що дають на помин душі», *дзюбок* «дзьоб», *гуцулка* «вид танцю», *хітанка* «1. гойдалка; 2. рідк. висяча колиска», *пометкі* «сміття», *галунка* «фарбоване великодне яйце, крашанка», *барани* «білі піністі хвилі на річці», *ріще* «хмиз».

Виділяємо групу діалектних прикметників: *сивний* «рясний; урожайний», *студений* «холодний», *файний* «гарний; добрий», *робітний* «працьовитий», *сторонський* «нетутешній, чужий». Напр.: *Мама вчила її колись арифметики по яблуках – ставала коло сивної яблуні і показувала на кожне: «Ану рахуймо – раз, два, три...»* [7, с. 38]; *Кінь чорний і студений від нічної роси* [7, с. 43].

Колорит місцевого буття передано численними діалектними дієсловами: *банувати* «тужити, сумувати», *вздріти* «побачити», *забагати* «забажати, захотіти», *цурікати* «відступати, задкувати», *кімувати, закімувати* «1. пам'ятати; 2. відчувати», *видіти* «бачити», *пантрувати* «1. пильнувати, стежити; 2. доглядати», *чурити* «текти», *сокотити* «1. пильнувати, стежити; 2. доглядати», *кушіти* «куштувати їжу», *штрамувати(си)* «чепурити(ся); гарно одягати(ся)», *кришити* «різати, подрібнювати», *зачєрати* «зачерпувати (про рідину)», *скоботати* «лоскотати», *ландати* «лазити, волочитися», *миркотіти* «бурмотіти», *пужіти* «лякати, страхати». Напр.: *Але ти не їдь, бо ми будемо банувати* [7, с. 8]; *Закілуй перше правило: не близишся до коня ззаду* [7, с. 28].

Додають місцевого колориту майстерно використані діалектні прислівники: *фист* «дуже, сильно», *тогід* «торік», *зимно* «холодно», *студено* «холодно», *файно* «добре; гарно», *тано* «дешево», *сночі* «учора ввечері», *гезди* «тут», *горі* «догори, вгору», *тогди* «тоді», *вере* «справді, дійсно, здається», *відий* «мабуть, очевидно», *відси* «звідси», *бирше* «більше». Напр.: *Вогке вишневе листя вже і забуло, що сночі був дощ* [7, с. 42]; *Вечірнє зарево проти налитих квіток – то дуже файно* [7, с. 94].

Діалектні службові частини мови репрезентовані вигуками *ади* «ужив. для висловлення здивування; диви, бач», *агій* «ужив. для висловлення обурення, роздратування», *а'чуй* «ужив. для привернення уваги; слухай», частками *май* «ужив. у складених формах вищ. і найвищ. ст. прикм. і присл.», *най* «хай, нехай», сполучником *заким* «поки».

Активне майстерне використання говірково маркованих елементів різних рівнів дає підстави висновувати, що діалектизми є однією з домінант ідіостилю Іванни Стеф'юк. Вони виконують найрізноманітніші функції: образотвірну;

пізнавальну; функцію забезпечення художньої переконливості й етнографічної достовірності відтворення гуцульського колориту, гуцульської мовної картини світу; функцію збагачення словникового складу літературної мови; функцію розширення системи стилістичних фігур і тропів.

Список використаних джерел

1. Голянич М.І. Мовний портрет села Тюдів : словник. Т. I. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. 1000 с.
2. Голянич М.І. Мовний портрет села Тюдів : У 2 т. Т II. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2022. 1262 с.
3. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник : У 2 т. / Відповідальний редактор В.Грещук. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2019. Т.1. 584 с.
4. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник : У 2 т. / Відповідальний редактор В.Грещук. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2020. Т.2. 468 с.
5. Гуцульські говірки. Короткий словник. Відповідальний редактор Я.Закревська. Львів, 1997. 232 с.
7. Стеф'юк І. Про вас. Дискурсус : Брустури, 2024. 160 с.

Пена Л.І. Діалектні риси в сучасній українській художній прозі (на матеріалі збірки Іванни Стеф'юк «Про вас»). *Філологічні студії та перекладознавчий дискурс. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (14 березня 2024 року). Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила», 2024. С. 32-37.